

Čarolije, vještice i vukodlaci

Teško je kazati, kada je započela »crna magija«. Ona se vuče kao posebna nit od najstarijih vremena, gotovo kroz svu povijest ljudskoga roda. Ona prati čovjeka kao njegova sjena. To se osobito vidi u oblicima magije, kakovi su čarolije, vjera u vještice i vukodlake, te opsjednuće. Ogladajmo to pojedinački.

1. Čarolije.

Kad sam otrag par decenija bio u Pompeju, naišao sam na dućan jestiva, koji se nalazio među ruševinama. Na gornjem je kućnom pragu tog dućana uklesano ime starog Rimljanina, vlasnika. Odmah je uz ime i »figa« iz ljudske ruke. Vidi se, da je trgovcu posao dobro uspijevao, pa se bojao zavidnika. Očevidno je i on kao i njegovi savremenici vjerovao u čarolije. Stari su Rimljani svugdje vidjeli zle sile, koje treba odvracati pomoću amuleta. Tako sam našao i u napuljskom muzeju bezbroj takovih protučarolijskih sredstava, što su ih našli u pompejskim razvalinama i tamo prenijeli. Jednako imade obilje toga i u splitskom muzeju, koji nam pokazuje prošlost i vjeru starih Rimljana u Solinu.

I Grci su poznavali čarolije, kako nam svjedoči Odiseja. Tako Menelej uhvati na Forosu morskog starinu Proteja, ali se ovaj sad pretvori u lava sad u zmaja i vepra, sad u drvo (Od. IV, 454-458). I Atena pretvara Odiseja u starca (Od. XVI, 194 đđ). I Jelena poznaje piće, kojim čovjek zaboravi na svu žalost i nevolje.

Helena, Zeusova kći, tad nečem se domisli drugom:

Nekakav ustak baci u vino, od kojega piše,

Ustuk od tuge, od srdžbe, od spomena svakakvih zala.

Tko bi gucnuo njega iz vrča, gdje se smiješo,

Tome cio se dan odronila ne bi niz lice

Suza ni jedna, ni otac da umre njemu il' mati.

Il' da miloga sina pred njim mačem sijeku

Il' njegova brata, i očima sve to da gleda (Od. IV, 219-226).

Lehmann (Zauberei 67) misli, da su stari Egipćani poznavali indijsku biljku »Cannabis indica«, koju i danas na istoku upotrebljavahu kao sredstvo znojenja i omanjenja. Dakle to nije čarolija, ali ljudi to pripisuju ipak nekoj višoj sili ili zlu duhu. Feačani svojim čarolijama znadu obmamiti čak i lađe, te ove plove i bez kormilara.

Jer u Feačana nema krmara, a njihove lađe

Nemaju nikakvoga krmara, kako ga druge

Imaju; same znadu, što misle ljudi i hoće (Od. VIII, 557-559).

I stari Grci znali su čarobnjačke izreke. Takovim su sredstvima Odiseju zaustavili krv, kada ga je vepar u lovu ranio (Od. VIII, 557-559).

XIX, 457). Takovim su čarolijama znali i u hramu liječiti bolesnike, ako bi ih ovamo donijeli. Sve je to kao tajna ostajalo u svećeničkim obiteljima.

No prije Rimljana i Grka poznavali su na istoku Kaldejci sve moguće vrsti čarolija. Tako su oni imali »talismane« ili slike bogova, koje su znali uzidati na pročelju kuće i čak ispod donjeg praga ili ispod tla. Mnoge su zgrade imale kao ures ogromne kipove bogova, koji su morali štiti kuću od zlih duhova i svakog zla. Tako čitamo i ovo: »Jer me je vračara začarala, vještica proklela, nada mnom plače moj bog i moja božica. Moja me bolest teško muči, stojim i ne liježam, niti noću niti danju. Oni su koncima napunili moja usta, s u p u n t u bilinama su začepili moja usta. Piće su mi pokvarili. Moje je veselje nevolja, moja radost žalost.« Stari su Kaldejci poznavali i »zao pogled.« To se vidi iz ovih riječi: »Vračarol! Proklinjem tvoja usta, proklinjem tvoj jezik, proklinjem tvoje n e m i r n e o č i.«

Izraelci smatrahu čarolije kumirštvom, jer je poganska vjera nužno vodila do čarolija. Stoga Mojsija u ime Božje udara smrtonom kaznom svakog Izraelca, koji bi se podao tim nianama (3 Mojs. 20, 27)

Misijonari iznose, kako današnji jadni pagani imaju bezbroj čarolija i kako ih čarobnjaci muče svojim vračarstvom. No žalibose neće seš i u hrvatskom paklu vjere u mnoge čarolije. Tako u nekim krajevima (na pr. u Kaštelima) uhvate crno pile i na kućnom, ga pragu čine raspora, ako kome u kući prijeti smrtna opasnost. Čovjek pazi na ljude, koji imaju »zlo oko«. Što je to? To je nešto besmislno oko, pa se neki bijeli dio oka. Toga se plaše i izbjegavaju, jer je nešto nečisto. Mnogi provincijalni dućaci ili brame imaju na donjem pragu konjsku potku, jer ona tobože donosi sreću.

Nije bolje ni naša polukršćanska inteligencija. U tebičkim bankovnim uređima naći na stolu malog »Budu« ili slični kipić. Kada je sud nedavno nekoje ljude osudio na vješala, našli su se na stratištu i nekoi intelektualci, da što prije kao na juriš razgrabe konop, o kojem je koji osuđenik visio. Ti polupogani vjeruju tobože u osobnog Boga, ali eto vjeruju, da je sreća, slijepa sreća usko privezana uz obješenjački konopac. Jadna je to pojava! Čovjek nezna, da li bi žalio ili se smijao, kako neke dobre kršćanske mamice u Dalmaciji objese svojoj sitnoj djeci o vrat nekakve »tiče« protiv uroka ili kako inteligentne gospođice (mislim, da te čine besvijesno i iz običaja), na svoje ruke znadu nanizati po nekoliko alumeta.

Tu bi čovjek morao zagrmiti poput Ilije: »Ili kako može kršćanin vjerovati u čarolije? Ta Bog je gospodar neba i zemlje; ni vlas nam s glave ne padne bez volje Oca nebeskog. Kako može netko napola vjerovati kršćanskoj nauci i napola neživoj stvari ili se polovično pokoriti pravom Bogu i drugu polovicu podrvcí crnoj magiji?

2. Vještice.

Kako smo čarolije primili s istoka, tako je odanle k nama došla i vjera u vještice. Nju nalazimo već kod starih Kaldejaca. Kod njih vještice imaju posebne biljke i mast, kojima donose ili prouzrokuju nesreću ili čak smrt. Vračare su im isto što i vještice. Tako čitamo ovo: »Mašću zlokobnih biljki natrše me i predadoše smrti.« Po nekim tablicama vještice imaju tajne riječi, kojima ljude pretvaraju u životinje ili im škode po miloj volji. To nas podsjeća na Kirku, koja je kod Homera u svinje pretvorila Odisejeve drugove.

I Grci poznaju vještice, koje zrakom kruže i prouzrokuju oluje. Božica Hekata (osobito iza persijskih ratova) ima u svojoj pratnji veliki broj Empuza ili Lamija, a to su vještice. Ove prate božicu kod njezinih noćnih izleta. Praznovjerje se po Grčkoj raširilo osobito iza vojna Aleksandra Velikog po perzijskom carstvu i Egiptu, jer se tada mnogi Egipćani Kaldejci useliše u Grčku i donijese sobom sve moguće praznovjerje, pa i vjeru u vještice. Iz Grčke je prešlo k balkanskim Slavenima, i premda su i oni mnogo toga sa sobom donijeli iz azijske domovine. I Rimljani su vjerovali u vještice. One su njima stare, ružne žene. Lako da su i oni to (preko grčkih kolonija u južnoj Italiji) primili od Grka. Rimske »strigae« znadu zrakom letjeti i tuču sasuti na nepoćudne im krajeve.

Kako se eto vidi, kršćanstvo nije donijelo na svijet nauku o vješticama; a niti je ono uvriježeno sujevjerje moglo tako brzo iščupati iz duše pokrštenih naroda. Humanizam je opet oživio to sujevjerje, pa svršetkom 13. i u 14 - 16. vijeka nalazimo u Evropi neki posebni pokret protiv vještica. Regbí da je u Toulousi bilo prvo spaljenje vještice g. 1275. Grabinski piše (Neue Mystik 455) »Francuska je bila prava domovina procesâ protiv vještica, odatle se pokret prenio u Švicarsku i odanle u Njemačku; ta je epidemija poštedita Italiju. Fanatizam i praznovjerje učiniše svoje, ali još više protestantizam s pretjeranom svojom naukom o djelovanju đavla. Ta je epidemija zahvatila pripadnike svih vjera, ali je bila u protestanskim krajevima daleko više raširena. Tome se ne treba čuditi. Ta Luter odlučno traži najstrože mjere protiv vještica. »Vračare treba smrću kazniti« veli on g. 1538. On i ovo piše: »Ne valja imati milosrđa s vračarama i vješticama, koje iz kokošjih gnijezda krađu jaja, te mlijeko i maslac; ja bih ih sam želio spaliti« (Lauterbachs Tagesbuch auf das Jahr 1538 Dresden, s. 117, 121). Taj isti Luter izjavljuje u crkvenoj postili: »Vračare ili vještice, to su zločeste vražje bludnice, koje krađu mlijeko, prouzrokuju oluje, jaše na jarcu ili metli, na plaštu se voze, ubijaju, osakate ili osuše ljude, djecu muče u kolijevkama, spolna uda začaraju i slične čarolije izvode, te stvarima mogu da dadu drugi oblik, pa nam se čini kravom ili volom, a to je u stvari čovjek, te sile ljude na ljubakanje i blud i mnoge vražje

stvari« (Walch, *Luthers sämtliche Werke* XI. 441). Činjenica je da se ovo praznovjerje o vješticama upravo najjače raširilo u 16. vijeku, jer su tada brošure i knjige o vješticama i čarolijama upravo poplavile svijet, te se procesi o vješticama najdulje zategli u protestantskim krajevima. Tako je u Zürichu smaknuto još g. 1701. do 7. osoba, jer da su bile vještice; u Tübingenu je dao protestanski juridički fakultet još g. 1713. spaliti jednu ženu kao vješticu; čak u Berlinu je bio g. 1728. proces protiv neke žene tobožnje vještice, osuđena je na doživotnu tamnicu. U zemljama je njemačkog jezika pala zadnja žrtva kao vještica g. 1782. i to za protestanske vlade u Glarusu. Protestant B. Bekker priznaje u svom djelu »*Bezauberte Welt*« (1691), da vjera u vruga nigdje nije bila tako raširena kao kod protestanata. I protestant je Schwager napisao, da se u sjevernoj Njemačkoj, u 16. vijeku više propovijedalo o đavlu nego li o Krisiu.

Lehman (l. c. 120), za njim i Buchner (l. c. 26), tvrdi, da je Inocent VIII. (1484) vjeru u vještice i spoj s đavlom proglasio dogmom. Tu su tvrdnju raširili Bayle, Hauber i Schwager, ali protiv njih ustaje protestant Schindler (*Der Aberglaube des Mittelalters*, 1858, s. 306) i veli, da su upravo u »protestantskim zemljama i protestanski juriste jednakim marom palili vještice kao i u katoličkim zemljama.« To je bila duhovna epidemija (kakova je srednji vijek nekoliko doživio), ali nije dugo trajala niti je zahvatila bila premnogo terena. (Cfr. Grabinski, l. c. 458) Niti je Grgur IX. praznovjerje o vješticama proglasio dogmom, kako to misli Buchner (l. c. 27). Papa u jednoj buli (ako je autentična) iznosi ono, što drugi tvrde o vješticama, a nigdje ne kaže, da je to dogma ili da je on takovom proglašuje.

Što se je vješticama pripisivalo?

Pučka fantazija je zamislila, da su vještice žene, koje imadu formalni ugovor s vragom; one su njemu zapisale svoju dušu, a on njima daje moć da pomoću masti ili drugih sredstava mogu izvoditi zamjerna djela; štete proizvesti na usjevima, vinogradima, začarati i škoditi ovcama, govedima, u zraku proizvesti vihore, oborine, tuču i oluju, na ljudima prouzročiti impotenciju, prenijeti žito s tuđeg gubna na ono svog štićenika i stotinu drugih čarolija. One znadu da zaljube dvoje osoba i to pomoću posebnih napitaka; jednako su u stanju da zavade muža i ženu. K tome imade posebni dan »Hexensabbat«, kada se vještice slete na jedno mjesto. To su obično brda ili planine; seljaci redovito označuju koje brdo sa zapadne strane svoga sela, jer odanle ljeti dolaze nenadano oluje. Vještice zajaše na metlu i onamo lete, kamo je Belzebub odredio. Lehmann imade sliku takova sastanka iz Praetoriusova djela »*Blockes-Berges Verrichtung*« (s. 121). Posred skupštine stoji na tronogu jarac, i vještice ga moraju poljubiti, pa zatim pripovijedati, što su sve zla učinile poslije zadnjeg sastanka. Vrag tuče one vještice, koje nemaju čime da se pohvale. On zabilježi u posebnu knjigu imena ovih žena, koje imaju s njime ugovor,

te im dade i posebni znak na nevidljivom mjestu na tijelu. Na tom mjestu vještica unaprijed ne čuti nikakove boli, pa je po tome ljudi mogu upoznati.

Danas se više ne zna, iz čega su vještice pravile svoju mast. No lako da su one pri tom upotrebljavale *hyoscya min.* Ova biljka prouzrokuje sanje o letenju po zraku i erotične doživljaje u tim sanjama. Malo otrovanje pomoću te biljke prouzrokuje i neko olakšanje u disanju. I narkoze naše dobe izazovu iste pojave sugestije kao kod hipnoze i omogućuje iste postnarkotične sugestije i autosugestije. (Buchner, l. c. 33). Ako dakle neka žena zaželi prisustvovati đavolskoj svečanosti, pa upotrijebi spomenutu biljku (to je slično i današnjoj narkozi pomoću kloroforma), lako će se uvjeriti, da je uistinu to i postigla. Ako dotična žena upotrijebi još nekoliko puta tu narkozu, sugestionirat će sama sebi, da je sve realnost, ne sanja. Evo razloga, zašto su nekoje žene i kod sudbene istrage priznale, da su uistinu prave čarolice.

Dakako i način istrage je žene često prisilio, da su sebe proglasile vješticama. To su bila mučila, koja su mala čovjeka lako na to navesti, te bi potvrdio sugestioniranu tvrdaju, ali samo od snuke i u nekoj obmami. Za ta mučila ne odgovara Crkva, jer ih je izvodila državna vlast, a u modi su bila kod nekatolika znatno strože negoli u katoličkim zemljama.

Sudovi su ploglašene vještice još jednom htjeli spasiti. te bi napravili pokuš vodom ili vatrom. Oni su bili uvjereni, da će te žene plivati ili na vatri ne će izgorjeti, ako su prave. I tako su dakako bezbrojne žene pale kao žrtva ljudskog praznovjerja.

Prvi, koji je energično ustao protiv toga praznovjerja i njegovih zlogoraba, bio je isusovac Fridrich Speer. Njemu je uspjelo da je u društvu s isusovcima Tannerom i Leymanom u gg. 1625 - 31. izazvao ogorčenje javnog mnijenja protiv spaljivanja tobožnjih vještica. Tada počeoše da eksperimentiraju. Namazali bi nekoje žene posebnom mašću, da vide, hoće li polećjeti. Tu su vidjeli, da bi te tobožnje vještice upale u duboki san, u kome su o svemu i svačemu sanjale. Ušeni je svijet pristao uz isusovce, pa se utro put i zakonodavstvu. da su zabacili spaljivanje vještica. Tako su se ljudi otresli te epidemije.

3. Povukodlačenje.

Naš je vijek-kao i srednji-žalibože baštini od starih pogana ne samo praznovjerje o vješticama i čarolijama, nego i vjeru u vukodlake i vampire. Što je ovo?

To je praznovjerje po kome se živi čovjek pretvori u vuka (lycantropija) ili mrtvi ustane iz groba i ide da se nahrani ljudskom krvi. O povukodlačenju nalazimo tragova kod »Gozbe Trimalchijeve« (Petrobije) i u grčkoj arkadičkoj priči. I sada jednako vjeruju u povukodlačenje i neizobraženi narodi; samo mjesto vuka imaju druge životinje. Tako je kod Abesinaca

mjesto vuka hijena, u Indiji lav, leopard i tigar, u Kini lisica. (Cfr. Buchner, l. c. 40) Poznato je kako crnci u srednjoj Africi živo vjeruju, da se ljudi pretvore u leoparda, i mnoge crnce raskomadaju i pojedu; dapače imade i tih slučajeva, da je koji mali crnački tiran dao smaknuti svoje neprijatelje i onda proglasio, da je neki poleopardeni čovjek to učinio, pa se nitko ne usudi da dalje stvar istražuje.

U Kaštelima, mom rodnom kraju, seljaci istovjetuju »povukodlačenje« i vampirstvo. Stari narodi i drugi krajevi to dobro razlikuju. Ovi misle, da se nekoji zločesti ljudi iza smrti dižu po noći i obilaze polja i kuće i sišu ljudima krv. Ako sumnjaju o kome, da se povampirio, sakupe se odvažniji seljaci s kolcima u ruci, otvore grob i mrtvacu probodu. Doličnik se više ne će dići ili povampiriti. Buchner neopravdano piše, da to »praznovjerje cvjeta u zemljama, koje pripadaju grkoistočnoj crkvi.« (l. c. 46) Ta to je praznovjerje zajedničko svim Slavenima i istočnim narodima. Uopće pjesnički narodi, narodi žive fantazije rado podržavaju stare priče o vampirima.

Kako su nastala ova praznovjerja? Mislim, da je povukodlačenje moglo lako time nastati, što je katkada bijesni vuk ugrizao nekoga i ovaj je upao u vučje bjesnilo. G. 1923. je zimi u jednom selu pokraj Travnik (Bosna) sjedilo nekoliko ljudi u kući oko vatre i mirno razgovaralo. Odjednom uleći kroz pritrvorena vrata bijesni vuk i ugrize par ljudi i psa. Ti su ljudi znali, da mogu i sami pobjesniti, te su odmah pobili u Sarajevo u Pasteurov zavod. Kako znade lajati čovjek, koga ugrize bijesni pas, tako i onaj, koga bijesni vuk ugrize, oponaša u svom bjesu vučje »manire«. Ova dakle naravna činjenica mogla je dati osnovu i narodnoj fantaziji u njezinu izmišljanju raznih stratiha.

Slično se moglo dogoditi i s pričama o vampirima. Neke životinje po noći navaljuju na druge životinje, pa i na čovjeka, da da im sišu krv. U tim životinjama odmah čovjek vidi svoga neprijatelja, koga antropomorfizira. Stara je pak vjera (a ta i danas cvjeta kod primitivnih naroda), da duhovi pokojnika znadu škoditi živim ljudima, pa ih treba žrtvama ublažiti. Tu se nađeše skupa vjera u te zločeste duhove i opažanje prirodnih pojava, te stvoriše praznovjerje o vampirima.

